

Милка ЧАНАК-МЕДИЋ¹

ПОХВАЛА РУЦИ КОТОРСКОГ НЕИМАРА МИРА ФРАНОВИЋА

Од како сам донела одлуку да изложим своја сазнања о раду и доприносу Мира Франовића, конзерватора которских градитељских споменика, не напушта ме мисао о делу Живот облика чувеног теоретичара и истраживача уметничких делатности Анри Фосијона, које је иако код нас преведено и објављено већ 1964. године, остало и данас незаобилазно у свим разматрањима природе и настанка уметничких дела.

У настојању да открије пут настанка уметничких дела, Фосијон је истраживао и разматрао све врсте у којима се она остварују. Са посебном пажњом испитивао је однос уметничког дела према простору и њихову међусобну повезаност и зависност. За свако уметничко дело увиђао је велики значај материјала у којем је остварено, а исто тако и времена у којем је настало. Он сматра да су пресудни при оцени обележја уметничког дела.

Имајући у виду све изложене параметре, Фосијон је изнео закључак да је за свако уметничко дело заслужна рука, зато заснива посебно поглавље на крају своје књиге насловљено Похвала руци. У њему Фосијон изричито каже: Оне су инструмент стваралаштва и орган сазнања, и то код сваког човека, а код уметника још више и на један особен начин.

Полазећи од изложених разматрања, заснивам своје излагање о раду и доприносу которског градитеља Мира Франовића.

Наш заједнички подухват започео је на рестаурацији которске Цркве Св. Луке. То је једнобродна куполна црква са бочном капелом посвећеном Св. Спиридону која је била под двоводним кровом из којег се помањала купола са ниским тамбуром и деловала несразмерно у односу на висину грађевине. На прочељу цркве постоји камена плоча на којој је исклесан натпис у коме је, између осталог, наведено да је црква изграђена за време владавине жупана Немање и његовог сина Вукана, краља Дукље, Далмације, Травуније, Топлице и Хвосна, 1195. године. Пажњу су привлачили трагови ранијих преградњи и на осталим фасадама. По

¹ Руководилац истраживања и пројектант рестаураторских радова на которским романичким црквама

њима се могло закључити да се првобитна спољна артикулација грађевине разликовала од затечене. Пажљивим испитивањем тих трагова утврђено је да је купола имала двостепено кубично постоље. На горњем степену кубичног постоља постоји податак о старијем крову и на тамбуру куполе. Између постоља западног и источног зида сачуван је траг ранијег покривача на основу којег је, као и на основу других преосталих података са свода утврђено да је кров Цркве Св. Луке био покривен оловним плочама чији трагови су нађени током испитивања горњих делова цркве. Таква врста покривача у Котору је коришћена у средњем веку изузетно, а у доцнијим раздобљима није примењивана. У централним деловима Србије такав се покривач поставља на свим рестаурисаним средњевековним црквама и њега постављају посебни мајстори – лимари. Миро у Котору није имао прилике да тај поступак упозна, па ипак га је схватио и применио, захваљујући дару за опажања материјалних чињеница.

И данас, више деценија после примене, тај покривач врло добро заштити унутрашњост цркве.



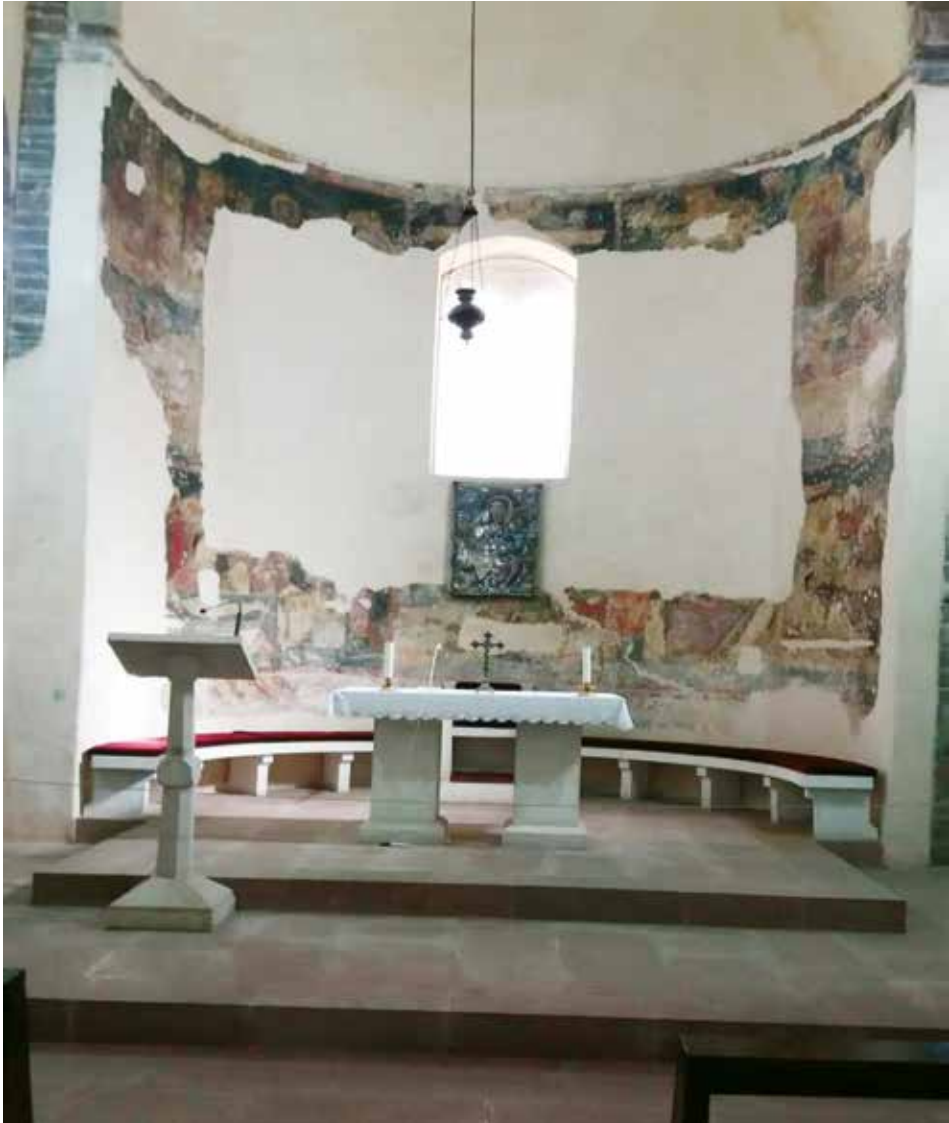
Сл. 1. Црква Св. Луке, пре радова

Успеху рестаурације Цркве Св. Луке знатно је допринео начин извођења нових рестаурираних делова. За њихово извођење неопходно је било испунити одређене услове. Камење је морало бити истог састава као оригиналан део, што је Миро Франовић, заједно са екипом мајстора Оперативе которског Завода за заштиту споменика културе, којом је руководио, врло успешно остварио. Тим поводом треба додати пртходно изнету чињеницу да је врло успешно сам извршио препокривање цркве новим оловом.



Сл. 2. Црква Св. Луке, после радова

Следећи рестаураторски подухват предузели смо на романичкој Цркви Св. Марије Колеђате, изграђене на темељима старије ранохришћанске и прероманичке цркве, до 1221. године. Унутрашњост романичке цркве је темељно измењена у духу класицизма, а њена апсида била је у целини покривена високим барокним олтаром. Да би се обновио ранији облик и уређај олтарског простора, донела сам одлуку да се њен барокни олтар премести у северни брод и обнови старији романички изглед олтарског простора. Уз његову апсиду нађен је остатак камене клупе и седиште за епископа – син-тронон. Овај камен има специфичну површинску обраду због чега је морала бити припремљена алатка у виду секире са назубљеном оштрицом. Израђена је и нова олтарска менза и стубић за постављање богослужбене књиге. Тиме је, заједно са осталим конструктивним елементима грађевине у целини успостављен и обновљен романички изглед унутрашњег простора цркве.



Сл. 3. Унутрашњост Цркве Св. Марије Колеђате

Следећи изложена начела, обављена је рестаурација и осталих романичких храмова. Одмах после уређења Цркве Св. Марије Колеђате, предузет је рад на истодобној и за коју годину млађој Цркви Св. Ане. На њој су обновљене обе олтарске апсиде које су у рестаурацији изведеној средином 19. века биле уклоњене ради проласка трасе канализације изведене у то време у улици са источне стране цркве. Уобличене су обе апсиде и специфична техника њиховог зидања о чему се посебно старао Миро Франовић. Уобличена

је и некадашња купола и подножје по угледу на куполе истодобних цркава. Нови делови изведени су у савременом материјалу, одлично уклопљени и саображени са оригиналним деловима што је, такође, била заслуга Мира Франовића.



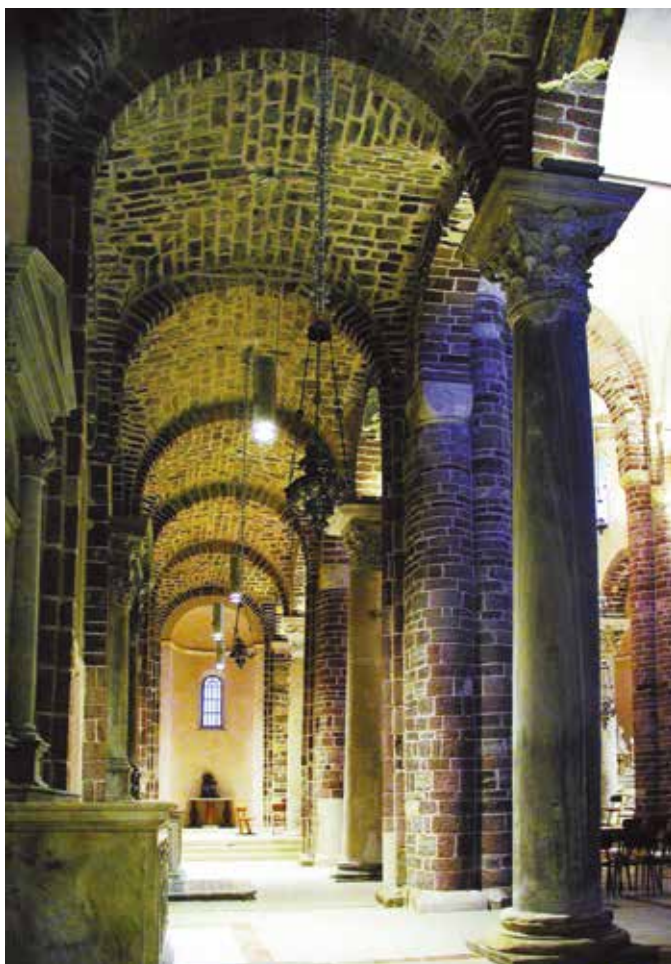
Сл. 4. Црква Св. Ане

Најобимнији и најсложенији рестаураторски радови изведени су на унутрашњем простору Катедрале Св. Трипуна из средине 12. века. Њена унутрашњост била је, као и код Цркве Св. Марије, преобликована у классицистичком духу. Стубови између бродова, разуђеног облика са бројним ваљкастим деловима, били су преобликовани и њихови чеони делови уништени. Оригинални ваљкасти делови стубаца су завршени капителима специфичних кубичних облика. Уместо првобитних стубаца уграђене су равне, високе плоче које образују степенасте носаче и без прекида се пружају увис све до богато профилисаног венца. Сводови у средњем броду подигнути су на већу висину од оригиналних сводова, а исто тако и попречни лук између источног травеја где је сачуван оригинални крстасти свод са ребрима и средњег поља у којем је раније била купола. Тај се лук, важан носач конструкције унутрашњег простора, морао уклонити да би се реконструирало првобитно стање горње конструкције. Приликом извођења тог сложеног и одговорног поступка, Миро Франовић је показао одлично разумевање средњовековних лучних конструкција и начин на који је лук који је требало демонтирати и обезбедити.



Сл. 5. Размеравање капитела у Катедрали, Миро Франовић са др Милком Чанак Медић

Још су драстичније промене извршене у бочним бродовима. Првобитни крстасти сводови су срушени, а њихови ослонци замењени пиластрима и накнадно додатим ослонцима на капителима стубова међу бродовима. Све је то Миро Франовић успео да у рестаурацији исправи и врати у првобитно стање. И то како ослонце, тако и саме крстасте сводове у северном броду. Треба додати да су, када су познији сводови уклоњени, нађени ослонци првобитних крстастих сводова на основу којих су изведени нови на истој висини, у истом облику и техници. Тиме је изглед северног бочног брода у целини обновљен, што је посебна заслуга Мира Франовића. Марко Поповић, истакнути српски археолог, специјалиста за средњовековну археологију, када је обилазио и видео рестаурацију Катедрале Св. Трипуна био је задивљен и изрекао је низ похвала.



Сл. 6. Северни брод Катедрале

Из изложеног прегледа обављених рестаураторских радова, сазнаје се колики је допринос Мира Франовића за њихов успешан исход. Његов дар за разумевање и познавање материјалних чињеница упознала сам раније приликом истраживања романичке Цркве Св. Михаила. Испод те романичке цркве нађени су остаци из две старије етапе: прво ранохришћанска црква, а потом ранороманичка, чији су остаци били сачувани до висине од 90 см. У апсиди те ранороманичке цркве откривене су фреске: низови светачких фигура у богатим орнатима живих боја. Било је одмах јасно да су нужна обезбеђења тих остатака опшивкама њихових ивица. Сликари рестауратори Републичког завода за заштиту споменика културе из Београда, који су радили на заштити фресака у Котору, били су спречени да дођу ради тог задатка у Котор. Одлучила сам да ту заштиту урадимо сами Миро и ја. Додавали смо потребни материјал за малтер који је Миро припремио а исто тако и алате за рад на опшивкама. Једнога дана у позне сате, при електричном осветљењу, започели смо тај рад. Малтером који је Миро припремио и алатом који је донео, ја сам започела са опшивањем откривених фресака. Миро ме је гледао и затражио да њему дам шпахтлу да заврши тај посао, што сам ја одмах прихватила. Опшивке које је наносио биле су тако беспрекорне, нигде малтер није ни за милиметар прешао преко фреске и био је савршено изведен и углачан. Задивљена, питала сам Мира: „Миро, шта сте ви по струци?“ Он ми је одговорио: „Моделар“. Тим сазнањем, постало ми је јасно порекло његовог изузетног дара за препознавање облика у простору, њихових ликовних и стилских обележја, материјала од којих су изведени, начина њихове обраде и слагања у конструкцијама, и све остале битне трагове рада старих неимара. Једном речју, његове су руке биле и остале инструмент уметничког стваралаштва како је раније говорио Анри Фосијон.

По завршетку описаних рестаураторских радова, њих су обишли и прегледали чланови комисије образоване за праћење радова на истраживању и рестаурацији которских споменика и прихватању радова на њима. Међу њима је био и Тома Марасовић који је на крају тог обиласка рекао: „После ових радова, Котор је најроманичкији град на североисточном јадранском простору.“ Таквом исходу у великој мери допринео је и Миро Франовић.